

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

The Journal of Near East University Faculty of Theology

ISSN: 2148-6026 | e-ISSN: 2687-4121

Aralık / December | 2023/9/2

İSLAM ORDULARI KARŞISINDA TUTUNAMAYAN BİR HÜKÜMDAR: SON SASANÎ KİSRÂSİ III. YEZDİCERD

An Inadequate Ruler Against Islamic Armies: The Last Sasanian King, Yazdicerd III

MEHMET USLUER

Doç. Dr. Hakkâri Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, Hakkâri,
Türkiye

Assoc. Prof., University of Hakkari, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Hakkari, Türkiye.

mehmetusluer@hakkari.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6608-0125

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 25.09.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 26.11.2023

Yayın Tarihi | Published: 25.12.2023

Atıf | Cite as

Usluer, Mehmet. "İslam Orduları Karşısında Tutunamayan Bir Hükümdar: Son Sasanî Kısra'sı III. Yazdicerd". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 289-307.

<https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2023.9.2.10>

Usluer, Mehmet. "An Inadequate Ruler Against Islamic Armies: The Last Sasanian King, Yazdicerd III". *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 9/2 (December 2023), 289-307.

<https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2023.9.2.10>

İntihal | Plagiarism

Bu makalenin ön incelemesi alan editörü, içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

The preliminary review of this article was reviewed by the field editor and the content review was reviewed by two external reviewers using the double-blind peer-review model. It was confirmed that it did not contain plagiarism by scanning for similarity.

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY- NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Bu makale, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Lisansının hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0

License.

İslam Orduları Karşısında Tutunamayan Bir Hükümdar: Son Sasanî Kısırâsı III. Yezdicerd

Öz

Tarihin güçlü imparatorluklarından biri olan Sâsânîler, taht mücadeleleri, savaşlara yönelik yapılan harcamalar sonucu yaşanan ekonomik krizler, toplumsal ve askeri alanda yaşanan bozulmalar neticesinde zamanla güçlerini kaybetmeye başlamıştı. Bu güç kaybı özellikle de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik döneminde artarak devam etmişti. Gerek hanedan içi gerekse de hanedan dışında yaşanan taht mücadeleleri imparatorluk nizamının bozulmasına sebep olmuştu. Taht mücadeleleri sırasında erkek veliahtların birçoğu öldürülmüştü. Bundan dolayı hanedan mensubu bazı kadınlar ülkenin başına geçmişti. Bu durum imparatorluğun güçsüzleştiğine dair bir algı oluşturmuş ve bunun da etkisiyle Sâsânî toprakları dış saldırılara açık hale gelmişti. Yaşanan bu gelişmeler üzerine ülkenin ileri gelenleri son Sâsânî imparatoru olacak olan hanedan mensuplarından genç yaştaki III. Yezdicerd'i tahta oturttu. III. Yezdicerd, zamanla tecrübe kazanarak yönetimi tamamen kendi kontrolüne aldı. Orduyu yeniden düzenlediği gibi, ülkesinde yaşanan karışıklıklara son vererek bir nizam sağladı. İmparatorluk topraklarında bu gelişmeler yaşanırken İslâm dini Arap yarımadasının ötesine kısa bir zaman içerisinde ulaşmış ve bunun da neticesinde Müslümanlar nüfuz alanlarını genişletmeye başlamıştı. Bu nüfuz alanlarından biri olan Sâsânî topraklarının Arap yarımadasına sınır olması Müslümanlar açısından avantaj sağlamıştı. Coğrafi yakınlığın da etkisiyle Râşid halifeler döneminde Sâsânî topraklarına yönelik fetih hareketleri hız kazanmıştı. Hz. Ömer döneminde Sâsânîlerin başkenti Medâin'in kolay bir şekilde ele geçirilmesi, İslam orduları açısından bir dönüm noktasını teşkil etmişti. Başkentinin düşmesiyle birlikte Medâin'de bulunan III. Yezdicerd, kaçmak zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Müslümanlar Sâsânî topraklarını ele geçirmeye başlamışlardı. III. Yezdicerd'in başkentten kaçışı, aynı zamanda Müslümanlara motivasyon ile beraber psikolojik bir üstünlük de sağlamıştı. Bu motivasyonun da etkisiyle hareket alanlarını genişleten İslam ordularının amaçlarından biri, III. Yezdicerd'i ele geçirmektir. Bu sayede Sâsânî halkının ve ordusunun direncinin kırılması hedeflenmişti. Bu hedefe matuf olarak III. Yezdicerd'in kaçtığı şehirler baskı altına alınmıştı. Bu baskılar nedeniyle III. Yezdicerd, sürekli bir şekilde yer değiştirmek zorunda kalmıştı. Bu yer değiştirmeler neticesinde kaçmış olduğu Merv Şehri'nde öldürülmüştü. III. Yezdicerd'in öldürülmesiyle Sâsânî İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmişti. Onun öldürülmesinin de etkisiyle Müslümanlar imparatorluk topraklarının büyük bir kısmını kısa bir sürede ele geçirmişti. Dönemin büyük askeri ve siyasi güçlerinden biri olan Sâsânîler'in Müslümanlar eliyle yıkılması İslâm tarihi açısından dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Bu noktada Müslümanlar açısından da önemli bir tarihi şahsiyet olarak ön plana çıkan III. Yezdicerd'in hayatı merak uyandırdığı gibi önem de arz etmektedir. Bu öneme binaen yapılan çalışmanın amacı, İslâm tarihi kaynakları üzerinden III. Yezdicerd'in yaşamını inceleyerek, Müslüman tarihçilerin konuya dair bakış açılarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda ele alınan makalenin ana referansları, kaynakçada da belirtileceği üzere 7/13. yüzyıla kadar yazılmış olan İslam tarihi kaynaklarından bazıları ile sınırlıdır. Bu kaynaklardan elde edilen verilerle inşa edilen makalenin kapsamını ise III. Yezdicerd'in hayatı, siyasi ve askeri faaliyetleri ile ölümü oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Sâsânîler, İslam Fetihleri, Hz. Ömer, Hz. Osman, III. Yezdicerd.

An Inadequate Ruler Against Islamic Armies: The Last Sasanian King, Yezdicerd III

Abstract

The Sasanians, one of the powerful empires in history, began to lose their power over time due to throne struggles, economic crises resulting from expenditures on wars, and disruptions in social and military areas. This power decline, especially during the time of Prophet Muhammad (peace be upon him), continued to increase. Both internal and external throne struggles disrupted the empire's order. Many male heirs were killed during the throne struggles, leading to some women from the royal family taking over the leadership of the country. This situation created a perception that the empire was weakening, and as a result, Sasanian territories became vulnerable to external attacks. Following these developments, the country's prominent figures placed the young III. Yezdicerd, who would become the last Sasanian emperor, on the throne. III. Yezdicerd, who ascended the throne at a young age, gained experience over time and took complete control of the administration. He reorganized the army and restored order in his country, putting an end to the turmoil. While these developments were happening in the imperial territories, the Islamic religion quickly spread beyond the Arabian Peninsula, and as a result, Muslims began to expand their influence. One of these influential regions was the Sasanian territories, which bordered the Arabian Peninsula, providing an advantage for Muslims. With the geographical proximity, during the era of the Rashidun Caliphs, the conquest movements towards Sasanian territories

gained momentum. The capture of the Sasanian capital, Ctesiphon, during the time of Caliph Umar marked a turning point for Islamic armies. After the fall of the capital, III. Yezdicerd had to flee. In response, Muslims began to capture Sasanian territories. III. Yezdicerd's escape not only motivated the Muslims but also provided them with a psychological advantage. With this motivation, one of the goals of the expanding Islamic armies was to capture III. Yezdicerd to break the resistance of the Sasanian people and army. In pursuit of this goal, cities where III. Yezdicerd had fled were put under pressure. Due to these pressures, III. Yezdicerd had to constantly move from place to place. As a result of these relocations, he was eventually killed in the city of Merv where he had fled. III. Yezdicerd's death erased the Sasanian Empire from the stage of history. His killing, along with other factors, led to the swift conquest of a significant portion of the imperial territories by the Muslims. The fall of the Sasanians, one of the great military and political powers of the time, at the hands of the Muslims, represents an important turning point in Islamic history. At this point, III. Yezdicerd, who also emerges as an important historical figure for the Muslims, arouses curiosity and holds significance. Therefore, the purpose of this study is to examine the life of III. Yezdicerd through Islamic historical sources and to elucidate the perspectives of Muslim historians on the subject. In this context, the main references for the article, as will be indicated in the bibliography, are limited to some Islamic historical sources written up to the 7th-13th century. The scope of the article constructed with the data obtained from these sources encompasses the life, political and military activities, and death of III. Yezdicerd.

Keywords: Islamic History, Sassanids, Islamic Conquests, Caliph Umar, Caliph Uthman, Yezdicerd III.

Giriş

Hz. Ebû Bekir'in (11-13/632-634) hilafeti ile başlayan fetihler ikinci halife Hz. Ömer (13-23/634-644), dönemiyle hız kazanmıştı. Fütûhâtın bir yönü dönemin süper güçlerinden Doğu Roma, diğeri ise Sâsânî İmparatorluğuna yönelikti. Hz. Ömer döneminde Sâsânîler'in başkenti Medâin¹ Müslümanlar tarafından ele geçirilmiş ve bunun üzerine devletin başında bulunan III. Yezdicerd kaçmıştı. Onun başkenti terk etmesi ile Sâsânîler'in çöküş süreci başlamıştı. İslâm ordularının peyderpey Sâsânî şehirlerini ele geçirmeleri üzerine III. Yezdicerd sürekli bir şekilde yer değiştirmek zorunda kalmıştı. Bu sırada o, imparatorluğu eski gücüne kavuşturmak ve elden çıkan toprakları geri almak için Müslümanlara karşı askeri seferlerde bulunmuş fakat başarı elde edememişti. Bununla birlikte gittiği şehirlerde yerel yöneticilerden istediği destek ve itibarı da görememişti. Eski güç ve nüfuzunu yitirdiği gibi son sığındığı yer olan Horasan bölgesine bağlı olan Merv şehrinde öldürülmüştü. Onun ölümüyle Sâsânîler yıkılmış ve imparatorluk topraklarının büyük bir kısmı Müslümanların kontrolüne girmişti.

Bu noktada yıkılış sürecinin en önemli aktörü olan III. Yezdicerd'in hayatı ve faaliyetleri, incelenmeye değer bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlamda öneme matuf olan konuyla ilgili ülkemizde yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Her ne kadar III. Yezdicerd'e dair bazı bilgiler farklı konu başlıklarında ele alınmış olsa da bu veriler konunun bütüncül olarak anlaşılmasına katkı sunmamaktadır. Ayrıca Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde III. Yezdicerd'e yönelik yazılmış bir maddenin bulunmamasını bir eksiklik olarak değerlendirmek mümkündür. Buna karşın ülkemiz dışında yapılmış müstakil çalışmalar mevcuttur. Abbâs Ahmedî'nin *Yezdigerd-i Âhirîn Pâdeşâh-i Negûnbaht-i Sâsânî ez Şâhnâme-i Firdevsî*² adlı kitabı bunlar arasındadır. Bu çalışmada İran'ın önde gelen şairlerinden Firdevsî'nin Şâhnâmesi esas alınarak III. Yezdicerd'in hayatı incelenmiştir. Bununla beraber Saîd Nefisî'nin kaleme almış olduğu *Yezdigerd-i Sevvom: Serencâm-ı Yezdigerd- Zenân ve Ferzendân-ı Yezdigerd* adlı kitap, III. Yezdicerd'in hayatı ile çocuklarını ele almıştır.³ Zend Zâgros'un kaleme aldığı "Çegûneyî be Şâhî Residen Yezdigerd-i Sevvom (Erzyâbi-i Menâb'-i Târîhî ba Tâkîd-i ber Şâhnâme," adlı makalesinde ise III. Yezdicerd'in tahta oturma süreci,

¹ Sâsânîlerin başkenti Medâin yedi şehirden oluşmaktaydı. Bkn: Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh Hamevî Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sadr, 1995), 5/74-75.

² Abbâs Ahmedî, *Yezdigerd-i Âhirîn Pâdeşâh-i Negûnbaht-i Sâsânî ez Şâhnâme-i Firdevsî* (b.y.: y.y, 1393).

³ Saîd Nefisî, *Yezdigerd-i Sevvom: Serencâm-ı Yezdigerd- Zenân ve Ferzendân-ı Yezdigerd* (İran: *Mîhr*, 1312).

Firdevsî'nin Şâhnâmesi ile tarihi kaynaklar karşılaştırılarak ele alınmaktadır.⁴ Aynı zamanda III. Yazdicerd'in hayatını ele alan edebiyat alanında yapılmış çalışmalar da mevcuttur. Dâhîm Berhâm'ın *Sergožešte-i Yazdigerd-i Sevvom*⁵ ve İbrahim Müderrisî'nin *Îrân der Zemân-i Sâsânîyân (Arus-i Medâin, Sergožešte-i Yazdigerd-i Sevvom Âhirîn Pâdişâh-i İmparâturî-yi Sâsânîyân)*⁶ adlı romanları konuyla ilgili yazılmış edebi eserlerdendir. Ayrıca Behrâm Beyzâî'nin kaleme aldığı ve III. Yazdicerd'in öldürülmesinin anlatıldığı *Merg-i Yazdigerd* adlı piyes⁷ de bu kapsamda yazılmıştır.

III. Yazdicerd'in hayatını ele aldığımız çalışmamızın zikredilenlerden farkı, referans kaynağı olarak İslâm tarih kaynaklarının esas alınmasıdır. Böylece Müslümanların rakibi ve düşmanı olan Sâsânî İmparatorluğunun son kralı III. Yazdicerd'in hayatı ve faaliyetleri, İslâm tarihçilerinin gözüyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte ülkemizde bu konuya dair boşluğun doldurulması da amaçlanmaktadır. Bu öneme binaen yapılan çalışma İslâm'ın doğuşundan III. Yazdicerd'in ölümüne kadar olan zaman dilimini kapsamakta ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tarihsel arka planı anlama adına İslâm'ın geldiği dönemde Sâsânîler'in siyasi durumları genel hatlarıyla ortaya konulacaktır. Ayrıca III. Yazdicerd'in tahta çıkış süreci ve hayat hikayesi de bu bölümde ele alınacaktır. Müslümanların Sâsânî topraklarına yönelik düzenlemiş oldukları fetih hareketleri ve bu sırada III. Yazdicerd'in durumu ve faaliyetleri ikinci bölümün konusunu oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde ise III. Yazdicerd'i ölüme sürükleyen olaylar ile öldürülmesi işlenecektir.

1. İslâm'ın Geldiği Dönemde Sâsânîlerin Siyasi Durumu ve III. Yazdicerd'in Tahta Çıkışı

1.1. İslâm'ın Geldiği Dönemde Sâsânîler'in Siyasi Durumu

İlk hükümdarları olan Erdeşîr-i Bâbekân'ın (226-240)⁸ dedesi Sâsân'dan ismini alan Sâsânîler, miladi 226 yılında kurulmuştur. Zamanla devletten imparatorluğa doğru evrilerek geniş bir coğrafyaya hükmeden Sâsânîler⁹ İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde bilinen dünyanın bir kısmını kontrol altında tutmaktaydı. Hz. Muhammed (s.a.v.) doğduğu zaman imparatorluk tahtında Enûşîrvân (531-579), ona peygamberlik vazifesi verildiği zaman ise Ebrevîz (II.Hüsrev Pervîz) (590-628?) ülkenin başında yer almaktaydı.¹⁰ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sahâbeden Abdullah b. Huzâfe'yi (ö. 35/655-56), Ebrevîz'i İslâm'a davet etmek amacıyla elçi olarak gönderildiği ifade edilmektedir.¹¹

Ebrevîz'in oğlu Şiruveyh (Şireveyh) 6/627-28¹² veya 9/630 yılında¹³ babasını öldürerek tahta geçti.¹⁴ Kubâd olarak da bilinen Şiruveyh¹⁵ babasıyla birlikte on beş¹⁶ veya on yedi kardeşini de katlederek¹⁷

⁴ Zend Zâgros, "Çegûneyî be Şâhî Residen Yazdigerd-i Sevvom (Erzyâbi-i Menâb'-i Târihî ba Tâkîd-i ber Şâhnâme", *Îran: Mecelle-i Târih-i İslâm ve İrân* 3/ 45 (1399), 87-106.

⁵ Dâhîm, *Berhâm Sergožešte-i Yazdigerd-i Sevvom*, (İran: Rastî Nû, 1384).

⁶ İbrahim Müderrisî, *Îrân der Zemân-i Sâsânîyân (Arus-i Medâin, Sergožešte-i Yazdigerd-i Sevvâm Âherîn Pâdişâh-i İmparâturî-yi Sâsânîyân* (İran: Debîr, t.y.)

⁷ Behrâm Beyzâî, *Merg-i Yazdigerd* (Tahran: Ruşengerân ve Mutâlaât-ı Zenân, 1401).

⁸ Ebû Abdillâh (Ebû Abdirrahmân, Ebû'l-Hasen) Hamza b. el-Hasen el-İsfahânî, *Târihu sinî mülûki'l-arz ve'l-enbiyâ'* (Beyrût: Dâr ü Mektebetü Hayât, 1961), 19.

⁹ Esko Naskali, "Sâsânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 36/174-176.

¹⁰ Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend, *el-Ahbârü't-tivâl*, thk. Abdunnaim Âmir (Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabîyye, 1960), 74-75.

¹¹ Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî, *Târihu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ Ömerî (Dimaşk, Beyrût: Dârü'l-Kalem, Müessesetü'r-Risâle, 1397), 98.

¹² Halîfe, *Târih*, 79.

¹³ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 107.

¹⁴ Halîfe, *Târih*, 79; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 107; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yazîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fâdl İbrâhim (Beyrût: Dâru Süveydan, t.y.), 2/187.

¹⁵ Taberî, *Târih*, 2/218; Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî, *Mürücü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, thk. Esad, Dâğır (Kum, Dârü'l-Hicre, 1409), 1/309.

¹⁶ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 110.

¹⁷ Taberî, *Târih*, 2/229.

yönetimde tek başına söz sahibi oldu. Sekiz ay¹⁸ veya bir yıl altı ay kadar süren hükümdarlığı sırasında¹⁹ imparatorluk topraklarında büyük bir veba salgını yaşandı²⁰ ve bunun neticesinde yüzbinlerce insan öldü.²¹

Şiruveyh'in ölümünden sonra tahta geçene dair rivayetlerin farklılaştığı görülmektedir. Bazı kaynaklara göre ondan sonra yerine çocuk yaşta bulunan oğlu Şirzâd'ın hükümdar olduğu ve yaşının küçüklüğü sebebiyle ülkeyi mürebbisinin yönettiği belirtilmektedir. Bu sırada hanedan üyesi olmayan ordu komutanı Şehriyâr, Şirzâd ile mürebbisini katlederek yönetimi ele geçirdi. Bir yıl boyunca ülkeyi yöneten Şehriyâr'ın hanedan üyesi olmaması meşruiyet tartışmalarına yol açtı ve bu yüzden ülkenin ileri gelenleri tarafından öldürüldü. Ondan sonra Ebrevîz'in henüz bebeklik çağında olan oğlu Cüvan Şir'in tahta geçirildiği ifade edilmektedir. Onun, bir yıl sonra ölmesi üzerine ise Şiruveyh'in kızkardeşi ve aynı zamanda Ebrevîz'in kızı olan Bûrân'ın Sâsânî tahtına oturduğu aktarılmaktadır.²²

Bununla birlikte Şiruveyh'ten sonra yerine yedi yaşındaki oğlu Erdeşîr'in geçtiği²³ ve hükümdarlık süresinin beş ay,²⁴ bir yıl²⁵ veya bir yıl altı ay kadar olduğu kaydedilmiştir. Bu dönemde Sâsânî ordusunun Rûm sınırında görev yapan komutanlarından Şâhbaraz diye de anılan Ferruhân-ı Mâh-ı İsfendiyâr, Erdeşîr'i öldürerek yönetimi ele geçirdi. Şâhbaraz kırk gün süren hükümdarlığı sırasında hanedana mensubiyeti olmaması nedeniyle ülkenin ileri gelenleri tarafından öldürüldü. Ondan sonra yerine Ebrevîz'in kızı Bûrân'ın geçtiği belirtilmektedir.²⁶ Bu anlatılarla birlikte Erdeşîr'den sonra yerine geçen kardeşi Şehrizâd'ın otuz sekiz gün tahtta kaldığı, ondan sonra ise Bûrân'ın tahta oturduğu da rivayet edilmektedir.²⁷ Şiruveyh'in belirtildiği üzere kardeşlerinin birçoğunu öldürtmesi nedeniyle ülkeyi yönetecek hanedan mensubu bir erkeğin bulunamaması bu kararın alınmasına sebep olmuştu.²⁸

Bûrân'ın başa geçtiği tarihe dair Halife b. Hayyât, 9/630,²⁹ Dineverî ve Belâzürî 14/635 yılına atıf yaparken,³⁰ İbn Kuteybe ise tarih vermeden Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemini işaret etmektedir.³¹ Bir yıl altı ay³² veya bir yıl dört ay kadar hüküm sürdüğü ifade edilen Bûrân döneminde³³ imparatorluk zayıflamaya başlamıştı. Bir kadının ülkeyi yönetmesi nedeniyle yönetimde zafiyet olduğuna dair bir algı oluşmuş ve bu da sınır boylarındaki Arap kabilelerinin Sâsânî topraklarına yönelik baskınlarını artırmıştı.³⁴

Bûrân'ın hükümdarlığından sonra yerine Ebrevîz'in amcazadelerinden biri olup ismi Cuşnesdih³⁵ veya Fîrûz Cuşnende olan bir zat başa geçmişti.³⁶ İki ay³⁷ veya bir aydan daha az bir süre tahtta kaldıktan sonra³⁸ imparatorluğun başına, ismi Erzemin Duht³⁹ veya Azer Miduht olan Ebrevîz'in diğer kızı geçti.⁴⁰

¹⁸ Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 110; Taberî, *Târîh*, 2/229; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 20.

¹⁹ Mesûdî, *Murûc*, 1/309.

²⁰ Halife, *Târîh*, 79; Taberî, *Târîh*, 2/229.

²¹ Mesûdî, *Murûc*, 1/309.

²² Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 111.

²³ Taberî, *Târîh*, 2/230; Mesûdî, *Murûc*, 1/309; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 20.

²⁴ Taberî, *Târîh*, 2/230; Mesûdî, *Murûc*, 1/309.

²⁵ Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 20.

²⁶ Taberî, *Târîh*, 2/230-231.

²⁷ Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 20.

²⁸ Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 111.

²⁹ Halife, *Târîh*, 93.

³⁰ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Fütûhu'l-Büldân* (Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 250; Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 111.

³¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *Uyûnü'l-Ahbâr* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 1/53.

³² Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1992), 666.

³³ Taberî, *Târîh*, 2/232.

³⁴ Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 111-112.

³⁵ Taberî, *Târîh*, 2/23.

³⁶ Mesûdî, *Murûc*, 1/310.

³⁷ Mesûdî, *Murûc*, 1/310.

³⁸ Taberî, *Târîh*, 2/232.

³⁹ Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 20.

⁴⁰ Taberî, *Târîh*, 2/232; Mesûdî, *Murûc*, 1/310.

Onun hükümdarlık süresi bir yıl dört ay,⁴¹ altı ay⁴² veya dört ay olarak kaydedilmiştir.⁴³ O, babasının yolunu sürdürceğini, buna karşı çıkanlarla sert bir şekilde mücadele edeceğini belirterek yönetim tarzına yönelik işaretler vermişti. Dönemin en güzel kadınları arasında olduğu belirtilen Azer Miduht'a Horasan⁴⁴ bölgesinin yöneticisi ve önde gelenlerinden biri olan Ferrûh Hürmüz evlenme teklifinde bulundu. Ancak o, bu teklifi uygun bulmadı ve Ferrûh Hürmüz'ü tuzak kurarak öldürttü. Babasının öldürüldüğünü duyan Ferrûh Hürmüz'ün oğlu Rüstem'in, büyük bir kuvvetle Horasan'dan başkent Medâin'e gelerek kraliçe Azer Miduht'u öldürdüğü rivayet edilmektedir.⁴⁵ Bu rivayetin yanı sıra Azer Miduht'u zikredileceği üzere III. Yazdicerd taraftarlarının öldürdüğü de ifade edilmektedir.

1.2. III. Yazdicerd'in Yaşamına Genel Bir Bakış

Sâsânî imparatorluğunun otuzuncu ve son hükümdarı olarak tahta geçen III. Yazdicerd'in soy kütüğünü kaynaklar; Yazdicerd b. Şehriyâr b. Kısra Perviz b. Hürmüz b. Enûşirvân b. Kubâd b. Fîrûz b. Yazdicerd b. Behrâmgûr b. Yazdicerd el-Esim b. Sâbûr el-Aşğar b. Sâbûr el-Ekber Zû'l-ektâf b. Hürmüz b. Narses b. Behrâm b. Behrâm b. Behrâm b. Hürmüz b. Sâbûr b. Erdeşîr b. Bâbek,⁴⁶ Yazdicerd b. Şehriyar b. Kısra Eberviz b. Hürmüz b. Enûşirvân Kısra b. Kubâz b. Fîrûz b. Yazdicerd b. Behrâmcûr (Behrâmgûr) b. Yazdicerd b. Sâbûr Zû'l-ektâf b. Ezdeşîr⁴⁷ veya kısaca Yazdicerd b. Şehriyâr b. Şireveyh b. Kısra b. Bervâz (Ebrevîz) olarak kaydetmişlerdir.⁴⁸

Genç yaşta büyük bir imparatorluğun başına geçen III. Yazdicerd'in aile fertleriyle ilgili bilgiler kısıtlıdır. Annesinin ismi bilinmemekle birlikte hacamatçı olup⁴⁹ Bâdûriyâ⁵⁰ halkından olduğu rivayet edilmektedir.⁵¹ Kaynaklar III. Yazdicerd'in Muhdec⁵² ve Fîrûz⁵³ adında iki oğlundan bahseder. III. Yazdicerd, Merv şehrine gittiği zaman bir kadınla birlikte olmuş ve kadın ondan hamile kalmıştı. III. Yazdicerd'in ölümünden sonra doğum yapan bu hanımın Muhdec'i engelli bir şekilde dünyaya getirdiği ifade edilmektedir.⁵⁴ III. Yazdicerd'in diğer oğlu Fîrûz'un ise babası öldürüldükten sonra Türkler tarafından himaye edilerek evlendirildiği ve onlar arasında yaşamına devam ettiği aktarılmaktadır.⁵⁵

III. Yazdicerd'in kızlarına gelince bu konuda ilk dönem kaynaklarında birbirinden farklı rivayetlerin olduğu görülmektedir. Ya'kûbî, Yazdicerd'in Harâr adında bir kızı olduğunu ve bu kızın Hz. Ömer'in hilafeti sırasında Müslümanlar tarafından esir olarak ele geçirildiğini aktarmaktadır. Hz. Ömer'in bu kızı, Hz. Hüseyin ile evlendirdiğini ve bu evlilikten de Ali el-Esğâr'ın (Zeynelâbidîn) (ö. 94/712) dünyaya geldiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda bu hanımın evlendikten sonra isminin Gazâle olarak değiştirildiğini de eklemektedir.⁵⁶ Bununla birlikte Müberred, Ali el-Esğâr'ın annesinin III. Yazdicerd'in kızı olduğunu ve isminin Sefâle olduğunu belirtmektedir.⁵⁷ Buna karşın İbn Sa'd ve Belâzürî, III. Yazdicerd'in Gazâl adında bir

⁴¹ Mesûdî, *Murûc*, 1/310.

⁴² Taberî, *Târîh*, 2/233.

⁴³ Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 20.

⁴⁴ Birçok şehri içinde barındıran geniş ve meşhur bir bölgedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 2/350.

⁴⁵ Taberî, *Târîh*, 2/232.

⁴⁶ Mesûdî, *Tenbîh*, 90.

⁴⁷ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eshrâf*, thk. Riyâd Ziriklî, Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996/1417), 9/189.

⁴⁸ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhîz el-Kinânî, *el-Bursân, ve'l-urcân, ve'l-umyân ve'l-hûlân* (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1410), 319.

⁴⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, 162.

⁵⁰ Sevâd bölgesine bağlı nahiyelerden biri olup, aynı zamanda Bağdat'ın batı tarafında yer almaktaydı. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 1/317; 5/380.

⁵¹ Taberî, *Târîh*, 3/477; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/284.

⁵² Taberî, *Târîh*, 4/293.

⁵³ Belâzürî, *Ensâb*, 9/189.

⁵⁴ Taberî, *Târîh*, 4/293.

⁵⁵ Belâzürî, *Futûh*, 309.

⁵⁶ Ya'kûbî, *Târîh*, 207, 232.

⁵⁷ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yazîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Kâmil fi lugatü'l-edeb*, thk. Muhammed Ebû Fâdl İbrahim (Kâhire: Dâru'l Fikrû'l-Arabî, 1997), 2/90.

kızının olduğunu aktardıktan sonra bu kızın Osman b. Abdurrahman b. Avf'ın annesi olduğunu ve Medâin'in fethi sırasında Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) tarafından ele geçirildiğini nakletmektedir.⁵⁸ Bununla beraber Ali el- Esğar'ın annesinin isminin Gazâle⁵⁹ veya Selâfe olup,⁶⁰ Sicistânlı⁶¹ veya Sindli⁶² olduğuna dair rivayetler de mevcuttur. Belirtilen son rivayetlerde ismi zikredilen bu hanımların III. Yazdicerd'in kızı olduğuna yönelik herhangi bir veriye ise yer verilmemiştir. III. Yazdicerd'in torunlarına gelince bunlardan Fîrûz'un kızı olan Âferîd'in Emevî halifelerinden Yazid b. Velid'in (126-744) annesi olduğu rivayet edilmektedir.⁶³

Aile fertleri ile birlikte III. Yazdicerd'in fiziksel özelliklerine dair de kısıtlı bilgilere sahibiz. III. Yazdicerd'in total olduğu belirtilmektedir.⁶⁴ İmparatorluk alameti olarak taktığı armanın mavi⁶⁵ veya yeşil,⁶⁶ elbisesinin (pantolon) gök mavisi, başındaki tacın⁶⁷ ve ayakkabılarının ise kırmızı renkte olduğu rivayet edilmektedir.⁶⁸

1.3. III. Yazdicerd'in Sâsânî Tahtına Oturması

İslâm fetihleriyle toprakları abluka altına alınan Sâsânîler'in bir kısmı, bunun sebebini ülkelerini yöneten bir kadına yani Azer Miduht'a bağlamıştı. Bu nedenle ülkenin önde gelenlerinden bir grup, son Sâsânî Kısrası olacak genç yaştaki III. Yazdicerd'i destekleyerek onu hükümdar seçti. Azer Miduht'u destekleyenler bu karara karşı çıkınca aralarında şiddetli çatışmalar yaşandı. Çatışmalar sonunda Azer Miduht ve taraftarlarının yenildiği, bunun neticesinde III. Yazdicerd'in hükümdar olduğu belirtilmektedir.⁶⁹ Buna karşın Azer Miduht'tan sonra yerine Ebrevîz'in torunu Ferrûh b. Hüsrev⁷⁰ veya Ferhâd b. Hüsrev'in birkaç ay ülkenin başına geçtiği ve ondan sonra III. Yazdicerd'in hükümdar olduğu da belirtilmektedir.⁷¹

Bütün bunlarla birlikte III. Yazdicerd'in tahta çıkışına dair farklı anlatılar da mevcuttur. Yönetimde uzun bir süre yaşanan istikrarsızlık⁷² ile birlikte Sâsânîler'in iki önemli komutanı Rüstem ve Fîruzan arasında yaşanan çekişmeler, ülkede kaos ortamı oluşturmuştu.⁷³ Bundan dolayı imparatorluğun ileri gelenleri, hanedan ailesinden birini bulmak için seferber olmuşlardı.⁷⁴ Belirtildiği üzere Şiruveyh tahta çıktığı zaman babası ile birlikte kardeşlerinin birçoğunu öldürmüştü. O sırada kardeşi III. Yazdicerd, annesi tarafından gizlenmiş ve daha sonra dayısının yanına⁷⁵ İstahr şehrine⁷⁶ gönderilmişti. Bu durumun tespit edilmesi üzerine,⁷⁷ İstahr halkının ileri gelenlerinin III. Yazdicerd'e ateşgedede (ateş tapınağı) taç giydirdiği,

⁵⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Daru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, 1990/1410), 3/95; Belâzürî, *Ensâb*, 10/43.

⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/163; İbn Kuteybe, *Maârif*, 214.

⁶⁰ Belâzürî, *Ensâb*, 3/146; İbn Kuteybe, *Maârif*, 214.

⁶¹ Belâzürî, *Ensâb*, 9/189.

⁶² İbn Kuteybe, *Maârif*, 214.

⁶³ Taberî, *Târîh*, 7/298.

⁶⁴ Câhîz, *el-Bursân*, 319.

⁶⁵ Mesûdî, *Tenbîh*, 93.

⁶⁶ Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 48.

⁶⁷ Mesûdî, *Tenbîh*, 93; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 48

⁶⁸ Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 49.

⁶⁹ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 119.

⁷⁰ Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 20.

⁷¹ Mesûdî, *Murûc*, 1/310.

⁷² İbn Kuteybe, *Maârif*, 666.

⁷³ Taberî, *Târîh*, 3/477.

⁷⁴ İbn Kuteybe, *Maârif*, 666; Taberî, *Târîh*, 3/477; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-kâmil fi't-tarih*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî (Beyrût: Daru'l-Kitâbü'l-Arabî, 1417/1997), 1/452.

⁷⁵ Taberî, *Târîh*, 3/477; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2/284.

⁷⁶ Fârs bölgesine bağlı meşhur şehirlerden olup, bir dönem Fârs meliklerinin oturdukları şehirdir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 1/211.

⁷⁷ Taberî, *Târîh*, 2/234; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/452.

ardından imparatorluğun başkenti Medâin'e götürüp imparator ilan ettikleri belirtilmektedir.⁷⁸ III. Yezdicerd'in imparatorluğun başkenti Medâin'de sekiz sene kaldığı ifade edilmektedir.⁷⁹

Salı gününü tahta çıkan III. Yezdicerd'in⁸⁰ bu esnada on beş,⁸¹ yirmi⁸² veya yirmi bir yaşında olduğu⁸³ belirtilmektedir. III. Yezdicerd'in Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefat ettiği 11/632 yılında⁸⁴ veyahut Hz. Ömer döneminde (13-23/634-644), tahta geçtiği de rivayet edilmektedir.⁸⁵ III. Yezdicerd'in tahta geçtiği yıl, aynı zamanda İranlılar tarafından takvim başlangıcı olarak kabul edilmiştir.⁸⁶ Modern araştırmacılar Arthur Christensen, III. Yezdicerd'in tahta çıktığı yılın Mecûsîler tarafından takvim başlangıcı olarak kullanıldığını ve günümüze kadar bunu devam ettirdiklerini ifade etmiştir.⁸⁷

2. İslâm Fetihleri Sırasında III. Yezdicerd

Hz. Ebû Bekir döneminde başlayan fetih hareketleri ifade edildiği üzere Hz. Ömer'in halifeliği döneminde yoğun bir şekilde devam etmişti. Bu fetihlerin bir kısmı Sâsânî İmparatorluğuna karşı düzenlenmekteydi. Bu sırada imparatorluğun başında genç yaşta olan III. Yezdicerd yer almaktaydı. Yaşının genç olması sebebiyle devlet işlerini ülkenin önde gelenleri üstlenmişti. Bu şekilde bir yönetim tarzının zafiyet oluşturduğuna yönelik algı, imparatorluğun zayıflamasına yol açmış ve bunun neticesinde birçok bölge saldırı altına girmişti. Bölgeye fetih hareketleri düzenleyen İslâm ordularının Sâsânî topraklarına girdiği tarihlere yönelik farklı anlatılar mevcuttur. Bu anlamda Taberî, III. Yezdicerd'in tahta çıkışından iki veya dört yıl sonra İslâm ordularının Sâsânî topraklarına girdiğine dair rivayetlerin varlığından bahseder.⁸⁸

Zamanla yönetimde tamamen söz sahibi olup, idari işleri toparlayan III. Yezdicerd,⁸⁹ bu saldırılar karşısında⁹⁰ çeşitli atamalar yaptığı gibi farklı bölgelere asker sevkıyatı gerçekleştirip, ordugâhları tekrar aktif hale getirdi.⁹¹ Ülkenin çeşitli yerlerinden topladığı askerler ile⁹² kurduğu ordunun komutanlığına Horasan bölgesinin yöneticilerinden olan⁹³ Rüstem b. Ferrûh Hürmüz'ü atadı.⁹⁴ Yapılan düzenlemeler ile Sâsânîler yeniden bir istikrara kavuştu. Bu durum, Müslümanlar tarafından fethedilen bazı yerlerde hareketliliğe ve isyanlara neden oldu. Sevâd gibi verimli topraklara sahip bazı bölgeler, daha önce Müslümanlar tarafından barış anlaşmalarıyla ele geçirilmesine rağmen yaşanan bu gelişmeler sonrasında ayaklandı. Bu gelişmelerden haberdar edilen Hz. Ömer bölgede bulunan komutan, yönetici ve kabile liderlerine gerekli hazırlıkların yapılmasını, asker toplanmasını ve teyakkuzda olunmasını emretti. Müslüman askerler yoğun bir şekilde sınır bölgelerine doğru ilerleyince Sâsânîler tedirgin oldu. Bu sırada Hz. Ömer yeni bir askeri stratejiyi uygulamaya geçirdi. Bu çerçevede kabile liderlerini, meşhur kimseleri ve toplumda ağırlığı olan kişileri Sâsânî topraklarına yönelik düzenlenecek olan seferler için çeşitli kademelerde görevlendirdi.⁹⁵ Bu stratejisi ile saygın kişilere bağlı kitleleri harekete geçirdi. Böylece askeri

⁷⁸ Taberî, *Târîh*, 2/234.

⁷⁹ İbn Kuteybe, *Maârif*, 666.

⁸⁰ Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî el-Hüzelî, *et-Tenbîh ve'l İsrâf* (Bejrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1981), 168.

⁸¹ İbn Kuteybe, *Maârif*, 666.

⁸² Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih, *Târîhü'l-Ya'kûbî* (Bejrût: Dâru Sadr, t.y.), 162.

⁸³ Taberî, *Târîh*, 3/478; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/284.

⁸⁴ Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 121. Aynı zamanda bazı kaynaklar III. Yezdicerd'in tahta çıktığı yıl olarak Hz. Ebû Bekir'in hilafete geçtiği yılı da zikretmişlerdir ki bu tarih aynı zamanda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefat tarihidir. Bkn: Taberî, *Târîh*, 3/241.

⁸⁵ Taberî, *Târîh*, 3/479.

⁸⁶ Mesûdî, *Tenbîh*, 168.

⁸⁷ Arthur, Christensen, *İrân der Zamân-ı Sâsânîyân*, trc. Reşid Yâsemî (Tahran: Donyây-ı Ketab, 1368), 660; Krş. Veysi Turun, *Farsça Eserlere Göre İran'ın Fethi ve Hz. Ömer* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 85.

⁸⁸ Taberî, *Târîh*, 2/234.

⁸⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, 162.

⁹⁰ Taberî, *Târîh*, 2/232.

⁹¹ Taberî, *Târîh*, 3/478; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/284.

⁹² Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 119.

⁹³ Taberî, *Târîh*, 2/232.

⁹⁴ Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 119; Taberî, *Târîh*, 2/232.

⁹⁵ Taberî, *Târîh*, 3/478-479, 482, 487.

seferlere kitlesel katılımların gerçekleşmesini sağladı. Yaşanan gelişmeler iki tarafın askeri güçlerini daha yoğun bir şekilde seferber etmelerine sebep oldu. Bu durum yerini, bir süre sonra iki grup arasında gerçekleşecek olan şiddetli savaşlar çatışmalara bırakacaktı. Bunları kısaca şöyle zikredebiliriz.

Kâdisiye Savaşı: İki ordu arasında gerçekleşen ilk büyük savaş Kâdisiye'dir. III. Yazdicerd, belirtildiği üzere kurmuş olduğu ve başına Rüstem b. Ferrûh'u atadığı orduyu, bu savaş için görevlendirmişti. Bölgede bulunan Cerîr b. Abdullah (ö. 51/671) ve Müsennâ b. Hârise (ö. 15/636) Sâsânîler'in büyük bir ordu ile üzerlerine gelindiğini Hz. Ömer'e bildirdi. Bunun üzerine Halife Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs komutanlığında bir orduyu bölgeye sevk etti.⁹⁶ Karşı karşıya gelen iki ordudan İslâm ordusunun yedi bin, Sâsânîler'in ise otuz bin kişiden oluştuğu rivayet edilmektedir.⁹⁷

Savaş başlamadan önce Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'a gönderdiği mektup ile İslâm'a davet etmeleri için III. Yazdicerd'e bir heyet göndermesini istemişti. Bunun üzerine bir heyet, başkent Medâin'de bulunan III. Yazdicerd ile görüşmeye gitti.⁹⁸ Ayrıca iki ordu arasında bir ay boyunca elçiler karşılıklı olarak görüşmeler yaptı. Yapılan görüşmelerden sonuç elde edilemeyince iki ordu arasındaki savaş kaçınılmaz oldu.⁹⁹ 14/635¹⁰⁰ veya 16/637 yılında yapıldığı rivayet edilen¹⁰¹ bu savaş sırasında III. Yazdicerd, ordu komutanı Rüstem'e asker desteği gönderdiği gibi¹⁰² savaşa dair taktikler de vermekteydi. III. Yazdicerd, hızlı bir şekilde saldırılmasını emretmiş buna karşın Rüstem savaşın zamana yayılmasını ve acele edilmemesi gerektiğini ifade etmişti. Fakat Rüstem ısrarlar sonucu III. Yazdicerd'in savaş taktiklerini uygulamak zorunda kalmış¹⁰³ ve görüşü kabul görmemişti.¹⁰⁴

Kâdisiye savaşı sonunda Sâsânî ordusu yenilgiye uğramış,¹⁰⁵ ordu komutanı Rüstem de öldürülmüştü.¹⁰⁶ Önemli savaşlarda açılıp Sâsânî hükümdarları ve ordusu için öneme haiz olan "Direfş-i Kabiyan" denilen sancağın açılması¹⁰⁷ da savaşın sonucunu değiştirmemişti. III. Yazdicerd'in verdiği hatalı taktik ve bu yöndeki ısrarı, savaşın kaybedilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Medâin'in Fethi: Kâdisiye Savaşı'ndan kaçan askerler başkent Medâin'de¹⁰⁸ bulunan III. Yazdicerd'in yanına gitmişti. Zafer müjdesini Hz. Ömer'e bildiren Sa'd b. Ebî Vakkâs, Medâin üzerine yürüyerek on beş gün veya bir aylık kuşatmadan sonra¹⁰⁹ 16/637 yılında şehri ele geçirdi.¹¹⁰ Yenilgi haberini alan III. Yazdicerd sonlarının geldiğini düşünerek¹¹¹ İslâm ordularının Medâin'e girişinden önce şehri terk etti. Bu sırada Kâdisiye savaşında öldürülen Rüstem'in kardeşi Hurrezâd b. Hürmüz'ü şehrin valisi olarak görevlendirdi. Bununla birlikte komutanlarına vergi toplama hakkını verip, hazinenin bir kısmını onlar arasında dağıttı. Yönetimi kaybettiklerini ve tekrar eski güçlerine kavuşurlarsa komutanlara verdiklerini geri alacağını belirtti.¹¹² Yapılan görevlendirmeler ve dağıtılan hazine, çöküşe giden yolun başlangıcını göstermekteydi. III. Yazdicerd, Medâin'den ayrıldıktan sonra öldürülmesine kadar olan süreçte şehir değiştirerek kaçmak zorunda kalacaktı.

⁹⁶ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 119.

⁹⁷ Taberî, *Târîh*, 3/496.

⁹⁸ Belâzürî, *Futûh*, 253-254, 259-260.

⁹⁹ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 120 vd.

¹⁰⁰ Taberî, *Târîh*, 3/482.

¹⁰¹ Mesûdî, *Tenbîh*, 76.

¹⁰² Taberî, *Târîh*, 3/503; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/310.

¹⁰³ Taberî, *Târîh*, 3/503-504.

¹⁰⁴ Ulaş Töre Sivrioğlu, "İlk İslâm Fetihleri ve Sâsânî Devleti'nin Çöküşü", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/9 (Summer 2015), 389-428.

¹⁰⁵ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 120 vd; Taberî, *Târîh*, 3/497.

¹⁰⁶ İbn Kuteybe, *Maârif*, 667; Mesûdî, *Tenbîh*, 76.

¹⁰⁷ Bununla birlikte bu sancağın Medâin'in fethi sırasında veya Nihâvend Savaşı sırasında açıldığı da rivayet edilmektedir. Bkn: Mesûdî, *Tenbîh*, 76.

¹⁰⁸ Belâzürî, *Futûh*, 259; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 126.

¹⁰⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, 163.

¹¹⁰ Belâzürî, *Futûh*, 259-260.

¹¹¹ İbn Kuteybe, *Maârif*, 667.

¹¹² Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 126.

III. Yazdicerd'in şehri terk ederken yönetim merkezi olan Kasrû'l-Ebyâd'dan (beyaz saray) sepet sarkıtarak indiği rivayet edilmektedir. Ayrıca onun başkentten kaçtığı yıl, Sâsânî topraklarında büyük bir vebanın yayıldığı ve kıtlık olduğu ifade edilmektedir.¹¹³ İmparatorluk başkentinin fethedilmesi ile Sâsânî kapıları Müslümanlara açılmış ve bu durum İslam tarihi açısından önemli bir vaka olarak görülmüştür.¹¹⁴

Celûlâ ve Hulvân'ın Fethi: Medâin'in fethinden önce III. Yazdicerd'in önce ailesini Hulvân şehrine¹¹⁵ gönderdiği¹¹⁶ daha sonra kendisinin de oraya gittiği belirtilmektedir.¹¹⁷ Bununla birlikte Medâin'den Celûlâ'ya¹¹⁸ oradan da Hulvân'a gittiği de aktarılmaktadır.¹¹⁹

Şehrin valisi olarak görevlendirilen Hurrezâd, İslâm ordularının Medâin'i ele geçirmesi üzerine kaçarak Celûlâ'ya gelmişti. Hurrezâd, III. Yazdicerd'ten yardım talebinde bulunmuş ve bunun neticesinde¹²⁰ imparatorluğun farklı yerlerinden gelen askerler burada büyük bir ordu meydana getirmişti.¹²¹ Medâin'i terk ettikten sonra Celûlâ'ya gelen III. Yazdicerd'in Cibâl bölgesinden¹²² asker talep ederek büyük bir ordu meydana getirdiği ifade edilmiştir.¹²³

Celûlâ'da toplanan Sâsânî ordusu, Müslümanlara karşı savaş hazırlıklarına başlamış ve sığındıkları kalelerin etrafına hendekler kazmıştı.¹²⁴ Bu sırada Medâin'de bulunan Sa'd b. Ebî Vakkâs, durumu Hz. Ömer'e bildirdi. Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'a olduğu yerde kalmasını ve Sâsânîlerin üzerine bir ordu sevk etmesini istedi. Bunun üzerine Sa'd, Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'ı (ö. 37/657) bu ordunun komutanı olarak görevlendirdi.¹²⁵ Takviye birliklerin gelmeye başlamasıyla¹²⁶ İslâm ordusunun sayısı on iki bine ulaşmıştı.¹²⁷ İki ordu arasında 16/637¹²⁸ veya 17/638 yılında gerçekleştiği rivayet edilen Celûlâ savaşı¹²⁹ sırasında Sâsânî askerleri kalelerinden inerek meydan savaşı yapmışlardı.¹³⁰ Yaşanan şiddetli çarpışmalar sonucu Müslüman askerler büyük bir zafer kazanmıştı.¹³¹ Bu zafer üzerine Müslümanlar Sevâd bölgesine doğru hamle yapıp, birçok yeri ele geçirerek bölgenin tamamında hakimiyet kurmuşlardı.¹³²

Celûlâ savaşından kurtulanlar Hulvân şehrinde bulunan III. Yazdicerd'in yanına gitmişlerdi.¹³³ Savaştan kaçanları takip etmek için Ka'ka' b. Amr (ö. 40/660 [?]) görevlendirilmişti.¹³⁴ Ordusunun Celûlâ'da yaşadığı mağlubiyet ile¹³⁵ birlikte Ka'ka' b. Amr'ın üzerlerine geldiğini haber alan III. Yazdicerd,¹³⁶ Hulvân'ı terk etmişti. 19/640 yılında şehri terk ettiği ifade edilen III. Yazdicerd¹³⁷ yerine Hüsrevşun (Hüsrevşunum) adında bir komutanını yönetici olarak bırakmıştı. Ka'ka' b. Amr, kısa bir süre sonra Hulvân'ı ele geçince

¹¹³ Belâzürî, *Futûh*, 259.

¹¹⁴ Turun, *Farsça Eserlere Göre İran'ın Fethi ve Hz. Ömer*, 46-47.

¹¹⁵ Irak bölgesinde yer alan Hulvân şehri, büyük ve mamur olup, Sevâd bölgesinin sınırının sonunda yer almaktadır. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 2/290-291.

¹¹⁶ Taberî, *Târîh*, 4/13.

¹¹⁷ Belâzürî, *Futûh*, 307; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 126; Taberî, *Târîh*, 4/13.

¹¹⁸ Halîfe, *Târîh*, 136; Ya'kûbî, *Târîh*, 166; Taberî, *Târîh*, 4/24. Celûla, Sevâd bölgesinde yer alan yerleşim yerlerinden biri olup, Horasan yolu üzerinde yer almaktadır. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 2/156.

¹¹⁹ Taberî, *Târîh*, 4/24.

¹²⁰ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 127.

¹²¹ Belâzürî, *Futûh*, 260; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 127.

¹²² el-Acemü'l-İrâk olarak da adlandırılan büyük bir bölgedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 2/99.

¹²³ Halîfe, *Târîh*, 136.

¹²⁴ Belâzürî, *Futûh*, 260.

¹²⁵ Halîfe, *Târîh*, 136-137.

¹²⁶ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 127.

¹²⁷ Belâzürî, *Futûh*, 260.

¹²⁸ Taberî, *Târîh*, 4/23.

¹²⁹ Halîfe, *Târîh*, 137.

¹³⁰ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 128.

¹³¹ Halîfe, *Târîh*, 136; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 128.

¹³² Belâzürî, *Futûh*, 260.

¹³³ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 128.

¹³⁴ Taberî, *Târîh*, 4/28.

¹³⁵ Belâzürî, *Futûh*, 260.

¹³⁶ Taberî, *Târîh*, 4/28.

¹³⁷ Belâzürî, *Futûh*, 260,296.

Hüsrevşun, şehirden kaçıyordu.¹³⁸ Bir diğer rivayete göre Hulvân, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın emriyle Cerîr b. Abdullah tarafından sulh yoluyla fethedilmişti.¹³⁹

III. Yazdicerd'in Hulvân'ı terk ettikten sonra gittiği şehirlere dair rivayetlerin farklılaştığı görülmektedir. Hulvân'da iken yaşanan gelişmeler üzerine III. Yazdicerd din büyükleri ve ileri gelenleri toplayarak yapılması gerekenler noktasında istişarelerde bulunmuştu. İstişareler neticesinde hazinelerini de alarak akrabalarının olduğu İstahr şehrine gitmesi kendisine önerildi.¹⁴⁰ Ayrıca orayı bir merkez olarak kullanıp askerlerini yönlendirebileceği söylenmesi üzerine III. Yazdicerd'in İstahr'a gittiği ifade edilmektedir.¹⁴¹ İstahr, Sâsânîler'in kurucusu Erdeşir-i Babek'in ortaya çıktığı şehir olması hasebiyle¹⁴² önem arz etmekteydi. Bu önerinin yapılmasının temelinde bu durumun yadsınamaz etkisi olsa gerektir.

Yazdicerd'in Hulvân'dan ayrıldıktan sonra önce Kum¹⁴³ daha sonra Kâşân¹⁴⁴ şehrine gittiği ifade edilmektedir.¹⁴⁵ Önce İsfahân'a¹⁴⁶ sonrasında ise İstahr şehrine gittiği de rivayet edilmektedir.¹⁴⁷ Bununla birlikte Hulvân'dan sonra Rey¹⁴⁸ şehrine gittiği de aktarılmaktadır.¹⁴⁹ Rey'de iken şehrin yöneticisi Abân Cazeveyh, kontrol altına tuttuğu III. Yazdicerd'i kaçırdığı için eleştirmişti. Sonrasında ise kendisi için hazırladığı bazı belgeleri III. Yazdicerd'in mührüyle bizzat kendisi mühürlemişti. Bu gelişmeler ile birlikte Abân'ı güvenilir olarak görmeyen III. Yazdicerd'in İsfahân'a geçtiği de kaydedilmektedir.¹⁵⁰ Bu durum güç kaybeden III. Yazdicerd'in otoritesinin artık yerel yöneticiler tarafından tanınmadığının bariz bir örneğini oluşturmaktadır.

Ahvâz Bölgesi'nin Fethi: III. Yazdicerd'in Hulvân'dan kaçışından sonra, İslâm ordularının strateji değişikliğine gittiği görülmektedir. Öyle ki Hulvân ele geçirildikten sonra kaçanları kovalamak için Hz. Ömer'den izin istenmiş fakat o, bu talebe olumsuz yanıt vermişti. Halifenin, verimli Sevâd topraklarının onlara yettiğini ve kendileri ile düşman arasında dağların bir set oluşturduğunu belirterek mevcut durumlarını koruma kararı alması¹⁵¹ nedeniyle İslâm ordusunun ilerlemesi durmuştu.

İslâm ordularının daha fazla ilerlemeye yönündeki kararına karşın III. Yazdicerd, Hulvân'dan ayrıldıktan sonraki süreçte görevlendirdiği komutanlar vasıtasıyla Müslümanlar üzerine ordular sevk etmeye devam etmişti. İmparatorluk topraklarının bir kısmının elde çıkması nedeniyle III. Yazdicerd, sürekli olarak halkı İslâm ordularına karşı kışkırtacak çağrılar yapıyordu. Bu çağrıya Ahvâz halkının olumlu yanıt vermesi üzerine¹⁵² III. Yazdicerd, komutanlarından Siyâh el-Esâvire'yi Sûs,¹⁵³ Hüzmûzân'ı ise Tüster¹⁵⁴ şehrine göndermişti.¹⁵⁵ Akrobalarından olan Hüzmûzân'ın talebi üzerine onu Fârs¹⁵⁶ ve Ahvâz¹⁵⁷ bölgesinin yöneticisi olarak görevlendirdiği gibi emrine bir ordu da vermişti. Hüzmûzân ordusuyla birlikte Tüster şehrinde bulunan kaleye giderek savaş hazırlıkları yapmıştı. Bu sırada bölgeye Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö.

¹³⁸ Taberî, *Târîh*, 4/28.

¹³⁹ Belâzürî, *Futûh*, 295.

¹⁴⁰ Taberî, *Târîh*, 4/89.

¹⁴¹ Taberî, *Târîh*, 4/89.

¹⁴² Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 36.

¹⁴³ İsfahân ile Sâve şehirleri arasında yer alan güzel ve büyük bir şehirdir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 4/397.

¹⁴⁴ İsfahân'a yakın bir şehirdir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 4/296.

¹⁴⁵ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 128.

¹⁴⁶ İsmi önceleri Cey olan büyük ve meşhur bir şehirdir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 1/206.

¹⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/66.

¹⁴⁸ Nimetleri bol ve bereketli olan bu şehir, hac yolu üzerindedir. Nişâbur ile aralarında 160, Kazvîn ile aralarında 27 fersah mesafe bulunmaktadır. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 3/116.

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/346.

¹⁵⁰ Taberî, *Târîh*, 4/166-167.

¹⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/347.

¹⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/346.

¹⁵³ Danyâl peygamberin mezarının bulunduğu Sûs şehri, Ahvâz (Hüzistân) bölgesine bağlıdır. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 3/280.

¹⁵⁴ Ahvâz (Hüzistân) bölgesine bağlı olan bu şehir, Süşter olarak da bilinmektedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 2/29.

¹⁵⁵ Taberî, *Târîh*, 4/90.

¹⁵⁶ Kendisine bağlı birçok yerleşim yeri olan büyük bir bölgedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 4/226.

¹⁵⁷ Basra ile Fârs bölgesi arasında kalan ve yedi şehirden oluşan bir bölgedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 1/285.

42/662-63) komutasındaki İslâm ordusu gelmişti. Ordu komutanı Ebû Mûsa el-Eş'arî, Hz. Ömer ile mektuplaşarak takviye birlik talebinde bulunmuş ve talebi kabul edilmişti. Destek kuvvetlerinin gelmesiyle birlikte İslâm ordusunun sayısı daha da artmıştı. İki ordu arasında yapılan savaşta Sâsânî ordusu yenilmiş ve Hürmüzân kaleye sığınmıştı. İslâm orduları Tüster şehrini aldıkları gibi¹⁵⁸ Hürmüzân'ı da esir olarak ele geçirmişlerdi.¹⁵⁹

III. Yazdicerd'in görevlendirdiği diğer bir isim olan Siyâh el-Esâvire¹⁶⁰ ise ordunun öncü birliklerinin komutanıydı.¹⁶¹ Emrine 300 kişi verildiği gibi geçtiği şehirlerde ordusuna istediği kadar asker alabilme yetkisi de verilmişti. O sırada Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Sûs şehrini kuşatma altına almıştı. Sâsânîler'in yaşadıkları Celûlâ mağlubiyeti ile III. Yazdicerd'in kaçtığı duyan Sûs halkı, sulh talebinde bulunmuş ve talepleri kabul edilmişti. Sâsânî ordusunun savaş için hazırlandığını haber alan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, önce Râmhürmüz¹⁶² daha sonra ise Tüster'e geçti. Bölgede bulunup, yaşanan gelişmeleri yakından takip eden ordu komutanı Siyâh el-Esâvire, ileri gelen askerleriyle yaptığı istişareler sonucu İslâm dinine girme kararı aldı.¹⁶³ Böylece Tüster, Sûs ve Râmhürmüz şehirleri Müslümanların kontrolüne geçti. Bu şehirlerin 17/638,¹⁶⁴ 19/640 veya 20/641 yılında Müslümanlar tarafından ele geçirildikleri nakledilmektedir.¹⁶⁵ Bu şehirlerin ele geçirilmesi ile III. Yazdicerd'in Ahvâz bölgesi ile olan irtibatı sona erdiği gibi hareket alanı da daraldı.

Nihâvend Savâşı: III. Yazdicerd'in gönderdiği bir diğer ordu ise Nihâvend savaşında Müslümanların karşısına çıkmıştı. Celûlâ savaşında yaşanan yenilgi halk tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu nedenle¹⁶⁶ imparatorluğun farklı bölgelerinden gelenler III. Yazdicerd'in etrafında toplanarak büyük bir ordu meydana getirmişti.¹⁶⁷ Bu ordunun toplanmasında III. Yazdicerd'in çağrısı da etkili olmuştu. Fîrûzân¹⁶⁸ veya Merdanşâh b. Hürmüz'ün komutan olarak atandığı bu ordu, Nihâvend'e gelmişti.¹⁶⁹ 18/639, 19/640¹⁷⁰ veya 20/641 yılında gerçekleştiği rivayet edilen bu savaşta Sâsânî ordusunun altmış veya yüz kişiden oluştuğu belirtilir. Bu sırada bölgede bulunan Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657), yaşanan gelişmeleri mektupla Hz. Ömer'e bildirdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, bizatihi sahaya inip komutan olarak Sâsânîler ile savaşmaya dair niyetini ortaya koydu. Yapılan istişareler neticesinde halifenin bu isteği kabul görmedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, özellikle Basra ve Kûfe askerlerinden oluşan bir ordu oluşturarak başlarına Nu'mân b. Mukarrin'i komutan olarak atadı.¹⁷¹ İki ordu arasında gerçekleşen bu savaşta Sâsânî ordusu ağır bir yenilgi aldı. ¹⁷² Nihâvend savaşı aynı zamanda Sâsânî İmparatorluğunun ordusunun yok olmasına da sebep olmuştu. ¹⁷³

Hulvân alındıktan sonra mevcut durumlarını koruma üzerine bir politika izleyen İslâm ordusu Nihâvend zaferinden sonra taktik değiştirdi. Hz. Ömer, Sâsânî topraklarına yönelik yoğun bir saldırı emri verdi. III. Yazdicerd'in sürekli olarak ordular hazırlayıp üzerlerine göndermesi ve bunu İslâm ordularının yok edilmesine kadar devam ettirme siyaseti, Halife Ömer'in bu kararı almasındaki en büyük etkenlerdendi.

¹⁵⁸ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 129-130.

¹⁵⁹ Taberî, *Târîh*, 4/83; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 130.

¹⁶⁰ Taberî, *Târîh*, 4/89.

¹⁶¹ Belâzürî, *Futûh*, 362.

¹⁶² Ahvâz (Hûzistân)bölgesine bağlı olan meşhur bir şehirdir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 3/17.

¹⁶³ Bkz: Belâzürî, *Futûh*, 362; Taberî, *Târîh*, 4/90.

¹⁶⁴ Taberî, *Târîh*, 4/83; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/367.

¹⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/367.

¹⁶⁶ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 134 vd.

¹⁶⁷ Belâzürî, *Futûh*, 296; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 134 vd.; Taberî, *Târîh*, 4/122.

¹⁶⁸ Taberî, *Târîh*, 4/122.

¹⁶⁹ Belâzürî, *Futûh*, 296; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 134 vd.

¹⁷⁰ Taberî, *Târîh*, 4/136.

¹⁷¹ Belâzürî, *Futûh*, 296

¹⁷² Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 134 vd.; Taberî, *Târîh*, 4/137.

¹⁷³ *The Cambridge History of Iran: The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*, ed. Ehsan Yarshater (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 3/1, 172.

Bu karar çerçevesinde İslam orduları Hemedân,¹⁷⁴ Azerbaycan,¹⁷⁵ İsfahân ve Horasan bölgesine doğru yoğun bir askeri sefer başlattı.¹⁷⁶

İslâm ordularının geniş çaplı askeri bir harekate girişmesi nedeniyle III. Yazdicerd bulunduğu yeri sürekli değiştirmek zorunda kalmıştı. Nihâvend Savaşı sırasında İsfahân'da bulunan III. Yazdicerd'in buradan İstahr'a kaçmasının¹⁷⁷ nedenlerinden biri İslâm ordularının hızlı bir şekilde ilerleme göstermesiydi. Bunun yanı sıra İsfahân'da iken şehrin yerel yöneticisi olan Mityar'ın kendisiyle görüşmeye izin vermeyen korumasının kafasını kırdığını gören III. Yazdicerd'in korku ve dehşete kapıldığı ve bu nedenle şehri terk ettiği de belirtilmektedir.¹⁷⁸

İslâm orduları komutanlarından Abdullah b. Büdeyl el-Verkâ (ö. 37/657), III. Yazdicerd'i İstahr'a kaçtığı sırada takip etmiş fakat ele geçirememişti. Daha sonra Ebû Mûsâ el- Eş'arî ve Osman b. Eb'l-Âs (ö. 51/671), İstahr şehrini ele geçirmeye çalışsa da bu mümkün olmamıştı.¹⁷⁹ Hz. Osman dönemine (23-35/644-656) geldiği zaman III. Yazdicerd, İstahr şehrinde Müslümanlara karşı, halka öncülük yaparak isyan çıkarmıştı. İslâm ordularının şehri ele geçirmesi üzerine ise Horasan bölgesine gitmişti.¹⁸⁰ Basra valisi Abdullah b. Âmir'in (ö. 59/679) 30/650-651 yılında Fârs bölgesini fethetmesi üzerine III. Yazdicerd'in kaçarak¹⁸¹ Horasan'a gittiği de belirtilmektedir.¹⁸²

Bütün bu rivayetlerle birlikte III. Yazdicerd'in İsfahân¹⁸³ veya Rey şehrinde iken¹⁸⁴ sarp dağlarla kuşatılmış emin bir bölge olan Taberistân¹⁸⁵ yöneticisi tarafından kendi yönetimi altındaki bölgeye çağrıldığı¹⁸⁶ fakat onun bunu kabul etmeyerek Kirmân¹⁸⁷ veya Sicistân bölgesine¹⁸⁸ gittiği de ifade edilmiştir.¹⁸⁹ Kirmân'a gittikten sonra Mücâşî b. Mes'ûd es-Sülemî (ö.36/656) ve Herim b. Hayyân el-Abdî (ö. 70/690 [?]) komutasındaki İslâm orduları, onu takip etmelerine karşın başarılı olamamışlardı.¹⁹⁰ Kirmân'a geldiği zaman şehrin yöneticisi olan Bendere b. Seyâkûs'un¹⁹¹ kendisine karşı takındığı kibirli hareketlerinden dolayı¹⁹² veyahut şehirden kovulması neticesinde¹⁹³ Sicistân'a gittiği de aktarılmıştır.¹⁹⁴ Ayrıca Kirmân'dan direkt olarak¹⁹⁵ veyahut Fârs bölgesi üzerinden Sicistân yolunu kullanarak Merv'e geçtiğine dair¹⁹⁶ anlatılar da mevcuttur.

3. III. Yazdicerd'in Öldürülme Süreci

III. Yazdicerd'in gerek Horasan bölgesi ve gerekse de Merv'deki durumuna dair rivayetlerin oldukça farklılaştığı görülmektedir. Burada yaşanan siyasi gelişmeler onun öldürülmesine yol açmıştır. Bu nedenle Horasan bölgesi ve özellikle de Merv şehrinde yaşadığı olaylar önem kazanmaktadır.

¹⁷⁴ Suyu tatlı, havası güzel bir şehir olup, Cibâl bölgesinin en büyük şehridir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 5/410.

¹⁷⁵ Beşinci iklimde yer alıp, geniş bir bölge olan Azerbaycan'ın en önemli şehri Tebriz'dir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 1/128.

¹⁷⁶ Taberî, *Târîh*, 4/137-138.

¹⁷⁷ Belâzürî, *Futûh*, 307.

¹⁷⁸ Taberî, *Târîh*, 4/295.

¹⁷⁹ Belâzürî, *Futûh*, 307.

¹⁸⁰ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 139.

¹⁸¹ Halîfe, *Târîh*, 164; Taberî, *Târîh*, 4/286.

¹⁸² Taberî, *Târîh*, 4/286.

¹⁸³ Belâzürî, *Futûh*, 307.

¹⁸⁴ Ya'kûbî, *Târîh*, 166; Taberî, *Târîh*, 4/295.

¹⁸⁵ Dağlık ve ovalık olmak üzere iki kısımdan oluşan geniş bir bölgedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 4/13.

¹⁸⁶ Belâzürî, *Futûh*, 307; Ya'kûbî, *Târîh*, 166. Taberî, *Târîh*, 4/295.

¹⁸⁷ Belâzürî, *Futûh*, 307. Fârs, Mükran, Sicistân ve Horasan bölgeleri arasında kalan geniş ve birçok şehir ve kasabaya sahip bir bölgedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 4/454.

¹⁸⁸ Büyük ve çokça yerleşim yerine sahip bir bölge olup, "Zerenc" ona bağlı şehirler arasındadır. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 3/190.

¹⁸⁹ Taberî, *Târîh*, 4/295.

¹⁹⁰ Belâzürî, *Futûh*, 307; Taberî, *Târîh*, 4/286.

¹⁹¹ Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el- Kûfi İbn A'sem el-Kûfi , *el-Futûh* (Beyrût: Dârü'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1986/1406), 1/316.

¹⁹² Belâzürî, *Futûh*, 307-308.

¹⁹³ İbn A'sem, *Futûh*, 1/316.

¹⁹⁴ Taberî, *Târîh*, 4/295,299.

¹⁹⁵ İbn A'sem, *Futûh*, 1/314; Taberî, *Târîh*, 4/295,299.

¹⁹⁶ İbn Kuteybe, *Maârif*, 667.

III. Yazdicerd, Merv şehrine bin veya dört bin askerle gelmiş¹⁹⁷ ve tebaasını Müslümanlara karşı savaşmaları için teşvik etmişti.¹⁹⁸ Aynı zamanda İslâm orduları tarafından ele geçirilemeyen bölgelerdeki halklara mektuplar yazarak kendisine bağlı olmalarını istemişti. Bunun üzerine bazı bölgelerde isyanlar yaşanmıştı. Durumdan haberdar edilen Hz. Ömer, bölge üzerine büyük bir sefer düzenlenmesi emrini verince Ahnef b. Kays (ö. 67/686-87), Horasan'a gelerek Herât şehrini¹⁹⁹ ele geçirmişti. Ahnef, Herât'tan yola çıkarak Merveşşâhicân'da²⁰⁰ bulunan III. Yazdicerd'in üzerine yürümüş ve burayı ele geçirmişti. Bunun üzerine III. Yazdicerd, Merverrûz²⁰¹ şehrine kaçmıştı.²⁰²

III. Yazdicerd Merverrûz'da iken Müslümanlara karşı Türk, Soğd ve Çin hükümdarlarından yardım talebinde bulunmuştu. Ahnef b. Kays, Merverrûz'u fethedince III. Yazdicerd bu defa Belh şehrine²⁰³ kaçmak zorunda kalmıştı. İslâm ordusu gelen takviye kuvvetlerle Belh'e saldırmıştı. İki ordu arasında yaşanan savaş sonunda III. Yazdicerd yenilgiye uğramış ve Belh nehrine doğru çekilmişti. Bu sırada Türk Hakanı'nın desteğini alan III. Yazdicerd tekrar Belh'i ele geçirmiş ve buradan Merverrûz'da bulunan Müslümanlara saldırmıştı. Saldırıları karşısında İslâm ordusu zafer kazanınca Türk Hakanı; Belh'e, III. Yazdicerd ise ele geçirdiği Merveşşâhicân'a çekilmişti.²⁰⁴

Yaşanan bu yenilgi III. Yazdicerd'in bazı düşüncelerinin değişmesine sebep olmuştu. O, hazinelerini alarak Türk Hakanı'nın yanına veyahut da Çin topraklarına yerleşme düşüncesi içine girmiş fakat çevresindekiler tarafından bu durum olumsuz karşılanmıştı. Çevresinde bulunanlar, Müslümanlarla barış yapmasının kendisi için daha iyi olacağını, hazinenin kendi ülkelerine ait olduğunu ve başka bir yere götürülemeyeceğini bildirmişti. O, bu önerileri kabul etmeyince aralarında çatışma yaşanmış ve hazinelerine el konulmuştu. Bunun üzerine III. Yazdicerd'in Türk bölgesine sığındığı belirtilmektedir. Hz. Osman dönemine geldiği zaman Horasan bölgesinde yaşanan isyan sırasında III. Yazdicerd'in daha önce sorun yaşadığı Horasanlılar ile irtibata geçtiği ve sonrasında Merv şehrine geçtiği rivayet edilmektedir.²⁰⁵ Merv şehrine gelen III. Yazdicerd'in Horasanlılarla tekrardan anlaşmazlığa düştüğü ve bundan dolayı bir değirmene sığındığı da aktarılmaktadır.²⁰⁶

III. Yazdicerd'in Horasan bölgesinde bir ordu oluşturup Müslümanlara karşı savaşmak amacıyla Merv şehrine geldiğine dair anlatılar da mevcuttur. Anlatıya göre o sırada Merv'de Sencân ve Berâz adında iki komutan arasında iktidar mücadelesi vardı. III. Yazdicerd, Berâz'ın tarafını tutunca bu durum Sencân tarafından öfkeyle karşılanmıştı. Bunun üzerine Sencân, III. Yazdicerd'in oturduğu konağı askerleriyle birlikte kuşatmıştı. Korkuya kapılan III. Yazdicerd'in yalnız, yalınayak ve tebdil-i kıyafetle konaktan kaçıp değirmene sığındığı aktarılmaktadır.²⁰⁷

Bir diğer rivayete göre ise Merv şehrinin yöneticisi olan Mâheveyh, görevini oğlu Berâz'a bırakmıştı. III. Yazdicerd şehrin yöneticisi olan Berâz'ın yerine Ferrûhzâz'ı yönetici yapmak istiyordu. Bunun için Berâz'dan şehri teslim etmesini istedi. Berâz ve Merv halkı bunu kabul etmeyerek şehri teslim etmediler. Bu durum üzerine Ferrûhzâz, III. Yazdicerd'e Merv'i terk ederek Türk bölgesine gitmesini tavsiye etti. Böylece Sâsânî topraklarının neredeyse tamamını ele geçiren İslâm ordularının hamlelerini daha rahat bir şekilde görebileceğini kendisine ifade etti. Buna rağmen III. Yazdicerd bu teklifi kabul etmedi. Bu sırada Mâheveyh, III. Yazdicerd'i etkisiz hale getirmeye çalışıyordu. Bu nedenle bölgedeki Türk beylerinden

¹⁹⁷ Taberî, *Târîh*, 4/295,299.

¹⁹⁸ Taberî, *Târîh*, 4/83; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/367.

¹⁹⁹ Horasan bölgesinin meşhur ve büyük şehirlerindedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 5/396.

²⁰⁰ Horasan bölgesinin büyük ve meşhur şehirlerindedir. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 5/112.

²⁰¹ Merveşşâhicân'a yakın bir şehir olup aralarında 5 günlük bir mesafe vardır. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 5/112.

²⁰² Taberî, *Târîh*, 4/167-171; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/415-416.

²⁰³ Horasan bölgesinin meşhur şehirleri arasında yer almaktadır. Bkn: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 1/479.

²⁰⁴ Taberî, *Târîh*, 4/167-171; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/415-416.

²⁰⁵ Taberî, *Târîh*, 4/167-171; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/415-416.

²⁰⁶ Taberî, *Târîh*, 4/171.

²⁰⁷ Taberî, *Târîh*, 4/299.

Nîzek'ten yardım istediği gibi bu iş için ona para teklifinde de bulunmuştu. Bunun üzerine Nîzek'in III. Yezdicerd'e ordusunu dağıtmasını, önemli adamları dışında yanında kimseyi bırakmamasını önerdiği gibi kendisine yardım edeceğini ve bu sayede İslâm ordularına karşı beraber mücadele edeceklerini de ifade etmişti. Bu teklif kabul edilince, Nîzek'in ordusu ile III. Yezdicerd'in birliği bir araya gelmişti. Bu sırada Nîzek, III. Yezdicerd'e kızını kendisine vermesi halinde Müslümanlara karşı ortak bir şekilde mücadele edeceğini söyleyince, yapılan ihanet anlaşılmıştı. Bunun üzerine Nîzek'in ordusu III. Yezdicerd'in birliğine saldırarak etrafındakileri dağıtmıştı.²⁰⁸ İhanete uğrayan III. Yezdicerd, tek başına şehirden kaçarak bir değirmencinin evine sığınmıştı.²⁰⁹

Bir başka rivayete göre, III. Yezdicerd, Merv yöneticisinden mal talebinde bulunca o,²¹⁰ kayınpederi olan Türk hakanından yardım istemişti. Bunun üzerine yardım amacıyla Merv şehrine gelen Türkler,²¹¹ III. Yezdicerd'in adamlarını öldürmüşlerdi. Bununla birlikte Merv yöneticisinin Türkler'den yardım almadan III. Yezdicerd'in adamlarını öldürdüğü de rivayet edilmektedir. Bunun üzerine III. Yezdicerd'in gece vakti²¹² yalınayak şekilde kaçarak bir değirmene sığındığı ifade edilmektedir.²¹³

Bir diğer bir rivayete göre ise, Merv halkının III. Yezdicerd'in Araplar karşısında yenilgiye uğraması sebebiyle sevindiğini, onu öldürmek için harekete geçtiğini ve Türk hükümdarı Tâhtan'dan yardım istediklerini aktarır. Bu yardım talebe binaen Tâhtân'ın Merv şehrine gelerek III. Yezdicerd'in birliklerini dağıttığını, bunun üzerine III. Yezdicerd'in tek başına kaçarak bir değirmenciye sığındığı ve orada öldürüldüğü de belirtilmektedir.²¹⁴

Anlatılar arasında belirtildiği üzere farklılıklar olsa da ortak nokta III. Yezdicerd'in Merv'de yaşadığı zorluklar sonrası kaçarak bir değirmene sığındığıdır. Bu minvalde III. Yezdicerd'in öldürülmesine dair rivayetler değirmenci etrafında yoğunlaşmakta ve farklılaşmaktadır. Rivayetlerden birine göre III. Yezdicerd'i tanımayan değirmenci, konuk ettikten sonra ondan para talep etmişti. III. Yezdicerd üzerinde bulunan süslü eşyaları vermesine karşı değirmenci bunu beğenmemiş, uykuya daldığı bir sırada onu baltayla veya kazmayla öldürmüştü. Üzerinde bulunan kıymetli eşyaları aldıktan sonra ise cesedini nehre atmıştı.²¹⁵ Değirmencinin kendisine sığınan III. Yezdicerd'in sarhoş olmasını fırsat bilerek üzerine değirmen taşını yuvarlayarak öldürdüğü ve sonrasında ise üzerindeki kıymetli eşyaları alıp, cesedini nehre attığı da ifade edilmiştir.²¹⁶ Bununla beraber III. Yezdicerd'in, Merv şehrinde ava çıktığı sırada bir değirmene uğradığı ve değirmenci tarafından kazma ile öldürüldüğü de nakledilmektedir.²¹⁷

III. Yezdicerd'in değirmene sığındığını öğrenen Merv şehrinin yöneticisi Mâheveyh'in adamlarını göndererek onu öldürttüğü de anlatının başka bir versiyonudur. III. Yezdicerd, kendisini öldürmeye gelen Mâheveyh'in adamlarına, kendisini Müslümanların yanına götürmelerini ve bu sayede onlarla çeşitli anlaşmalar yapacağını belirten bir teklifte bulunmuştu. Mâheveyh'in adamları teklifini kabul etmedikleri III. Yezdicerd'i yay kirişi ile boğup öldürdükten sonra cesedini suya atmışlardı.²¹⁸ Bununla birlikte evine sığınan III. Yezdicerd'i değirmencinin ihbar ettiği, bunun üzerine Mâheveyh'in adamlarının değirmene geldikleri de belirtilmiştir. III. Yezdicerd'i öldürmek amacıyla değirmene gelenler bu görevi yapmaktan çekindikleri için öldürmesi için değirmenciye yönlendirmişlerdi. Bunun üzerine değirmencinin III. Yezdicerd'in kafasını taşla ezdikten sonra başını kesip cesedini Mergâb nehrine attığı da ifade

²⁰⁸ Taberî, *Târih*, 4/296-297.

²⁰⁹ Taberî, *Târih*, 4/297-298.

²¹⁰ Taberî, *Târih*, 4/293.

²¹¹ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 139; Taberî, *Târih*, 4/293.

²¹² Taberî, *Târih*, 4/293.

²¹³ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 139; Taberî, *Târih*, 4/293.

²¹⁴ İbn A'sem, *Futûh*, 1/317.

²¹⁵ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 139-140; Taberî, *Târih*, 4/299.

²¹⁶ Belâzürî, *Futûh*, 308.

²¹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/34.

²¹⁸ Belâzürî, *Futûh*, 308-309; Taberî, *Târih*, 4/297-298.

edilmektedir.²¹⁹ III. Yazdicerd'in değirmenci tarafından öldürüldüğünü duyan Mâheveyh'in ise değirmenci ve ailesini öldürdüğü de aktarılmaktadır.²²⁰ III. Yazdicerd'in öldürülmesini duyan halkın buna tepki gösterdiği ve bu nedenle değirmenciyi öldürüp, değirmeni yaktığı da rivayetlere yansımıştır.²²¹ Buna bağlı olarak halkın kendisini öldüreceğini düşünen Mâheveyh'in ise Merv şehrini terk ettiği de belirtilmiştir.²²²

III. Yazdicerd, Merv şehrini terk ettikten sonra halktan bazı kimselerin onu aramaya çıktığı, bu sırada nehirde bulunan III. Yazdicerd'in cesedini çıkardıkları²²³ ve onu İstahr şehrine götürdükleri aktarılmaktadır.²²⁴ Diğer bir rivayete göre ise Türk hükümdarı Tâhtan ve adamları Merv şehrine gelip III. Yazdicerd'in birliğini dağıtınca, o da şehri terk etmişti. Bunun üzerine Tâhtan ve adamları onu aramaya çıkmış fakat bulamamıştı. Bunun üzerine Tâhtan'ın değirmenciden şüphelendiği ve şüphesinin doğru çıkması üzerine onu öldürdüğü aktarılmaktadır. III. Yazdicerd'in öldürüldüğünü gören Tâhtan'ın ağladığı, nehirden çıkan cesedi kefenleyerek Fars bölgesine gönderildiği de ifade edilmektedir.²²⁵

Başka bir rivayet göre ise, III. Yazdicerd'in cesedi Merv şehrinin piskoposu olan İliya tarafından nehirden çıkarılıp kefenlenip bir tabuta konduktan sonra kendi mezarlıklarına defnedilmiştir. Bununla birlikte cesedin Hristiyanlar tarafından İstahr şehrine gönderildiği de ifade edilmektedir.²²⁶ Sâsânî kışrâlarından Enûşirvân'ın onlara sağladığı imtiyaz sayesinde dinlerini rahat bir şekilde yaşamaları,²²⁷ Hristiyanların III. Yazdicerd'e önem verip defnetmelerinin sebeplerinden biridir.

Rivayetler incelendiği zaman III. Yazdicerd'i öldüren kişinin çoğunlukla değirmenci olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar değirmencinin etnik kimliğine dair bir vurgu olmamasına rağmen, Türk hükümdarı Tâhman'ın değirmenci ile Türkçe konuşmasından²²⁸ hareketle değirmencinin Türk olduğunu söylemek mümkündür.

III. Yazdicerd'in ölüm tarihine dair 30/650-51,²²⁹ 31/651-52²³⁰ veya 32/652-53 yılları zikredildiği gibi²³¹ hükümdarlık süresinin 19²³² veya 20 yıl sürdüğü de ifade edilmektedir.²³³ III. Yazdicerd'in ölümünden sonra oğlu Fîrûz'un Türklere sığınarak onlarla birlikte yaşadığı ve aynı zamanda Türklerin kendisini evlendirdiği de ifade edilmektedir.²³⁴ III. Yazdicerd'in ölümüyle tarih sahnesinden silinen Sâsânî İmparatorluğu'nun topraklarına İslâm devleti sahip olmuştur.²³⁵

Sonuç

Dönemin süper gücü olarak nitelendirebileceğimiz Sâsânî İmparatorluğu, Ebrevîz'in (II.Hüsrev Pervîz) ölümünden sonra yaşanan taht kavgaları nedeniyle zayıflamaya başlamıştır. Hanedanın erkek üyelerinin büyük bir kısmının öldürülmesi nedeniyle imparatorluğun başına kadın yöneticiler geçmiştir. Bundan dolayı imparatorluğun gücünün azaldığına dair oluşan algı, Sâsânî topraklarına yönelik saldırı ve başkaldırmaların başlama sebeplerindedir. Bu süreçte ortaya çıkan İslâm dini zaman içerisinde yayılma alanı bularak güç kazanmıştır. Bu güce paralel olarak Müslümanlar imparatorluk topraklarına yönelik olarak

²¹⁹ Taberî, *Târîh*, 4/294.

²²⁰ Belâzürî, *Futûh*, 308; Taberî, *Târîh*, 4/293.

²²¹ Taberî, *Târîh*, 4/293-294.

²²² Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 140.

²²³ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 140.

²²⁴ Taberî, *Târîh*, 4/293-294.

²²⁵ İbn A'sem, *Futûh*, 1/317-318.

²²⁶ Taberî, *Târîh*, 4/294 vd.

²²⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2/493.

²²⁸ İbn A'sem, *Futûh*, 1/318.

²²⁹ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 140.

²³⁰ Taberî, *Târîh*, 4/293; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 49.

²³¹ Mesûdî, *Tenbîh*, 90.

²³² Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 88.

²³³ Taberî, *Târîh*, 4/300; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu Sinî Mülûk*, 20; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 2/493.

²³⁴ Belâzürî, *Futûh*, 309.

²³⁵ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, 140; Taberî, *Târîh*, 4/300.

yoğun askeri seferler düzenlemişlerdir. Bu sırada imparatorluğun başına genç yaşta geçen ve zaman içerisinde devlet yönetimine dair tecrübe kazanan III. Yazdicerd, istikrarı sağlamak adına çeşitli önlemler almıştır. Bu çerçevede artık dağılmaya yüz tutmuş olan Sâsânî ordusunu yeniden düzenlemiş ve başına tecrübeli komutanlar atamıştır. Bununla İslâm ordularının yayılışını engelleyip, yok etmeyi amaçlamıştır. Fakat Sâsânîler İslâm ordularının karşısında dayanamayıp yenilgiye uğramışlardır. Yenilgilerin birçok nedeni olmakla birlikte, III. Yazdicerd'in hatalı taktikleri de bunda etkili olmuştur. Bununla beraber Hz. Ömer'in savaşlar sırasında yürüttüğü savaş diplomasi, Müslümanların zafer kazanmalarındaki önemli etkenlerdendir. Halife Ömer'in özellikle savaş bölgelerinde görev yapan komutanlarla sürekli bir şekilde iletişim halinde olması ve gerekli olan desteği hızlı bir şekilde ulaştırması ile kabile büyükleri, önemli şahsiyetleri ve onlarla beraber hareket eden kitleleri savaş bölgelerine kanalize etmesi kazanılan başarıların sebepleri arasında yer almaktadır.

Sâsânîler'in başkenti Medâin'in Müslümanlar tarafından alınması, imparatorluğun çöküş sürecini başlatmıştır. Ele geçirilmeden önce başkenti terk etmek zorunda kalan III. Yazdicerd, güvenli bulunduğu şehirlere gitmiş ve buradan imparatorluğu yönetmeye çalışmıştır. Bu çerçevede hazırladığı ordularla İslâm ordularının yoğun bir şekilde gerçekleştirdiği askeri seferlere karşı direnmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Nihâvend savaşı bu noktada kırılma noktası oluşturmuş ve savaş sonunda Sâsânî imparatorluk ordusu dağılmıştır. Bu dağılmayla beraber etki sahası azalan III. Yazdicerd, gittiği yerlerde yerel yöneticilerden istediği desteği görememiş ve bu nedenle birçok şehir değiştirmiştir. Bu desteğin azaldığı gören Müslüman yöneticiler, gittiği şehirlerde halkı kışkırtmaya çalışan III. Yazdicerd'i ortadan kaldırmayı amaçlayan siyaset gütmüşlerdir. Bu çerçevede sürekli takip altına aldıkları III. Yazdicerd'in gittiği şehirleri yoğun bir şekilde baskı altında tutmuşlardır. Yapılan baskılar sonuç vermiş ve o, sürekli bir şekilde şehir değiştirmek zorunda kalmıştır. Zorunlu yer değişikliği sebebiyle sığınmış olduğu bazı şehirlerin yöneticileri tarafından yeterli ilgi göremediği gibi bazısının da hakaretlerine maruz kalmıştır. Zamanla otoritesi ve gücü azalan III. Yazdicerd, imparatorluğu eski gücüne kavuşturmak amacıyla çeşitli hükümdarlardan yardım talebinde bulunmuş fakat umduğu desteği bulamamıştır. Bunun üzerine Horasan bölgesinde bulunan Merv şehrine giderek imparatorluğun büyük kısmını ele geçiren İslâm ordularına karşı bir merkez oluşturmaya çalışmıştır. Fakat burada çeşitli ihanetlere uğramış ve sonunda öldürülmüştür. Onun öldürülmesi ile Sâsânî İmparatorluğu ortadan kalmış ve İslâm ordularının yayılış sahası genişlemeye başlamıştır.

Ele alınan makalede Sâsânî İmparatorluğunun yıkılış döneminin imparatoru III. Yazdicerd'in fiziksel özellikleri ve ailesine dair verilerin kısıtlı olduğu görülmüştür. III. Yazdicerd'in oğlu olan Firuz'un Türklerin himayesi altında yaşamını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Bununla beraber III. Yazdicerd'in kızları ve onların kimlerle evlendiğine dair meselelerin İslam kaynaklarının farklı veriler sunması nedeniyle ihtilafli olduğu saptanmıştır.

Sonuç olarak Sâsânîler'in son İmparatoru III. Yazdicerd'in hayatını ve faaliyetlerini İslâm kaynakları ışığında ele alan bu makalede, İslâm tarihçilerinin çoğunlukla tarafsız kalmaya çalıştıkları müşahede edilmiştir. İslâm ordularıyla sürekli mücadele eden ve Müslümanların savaştığı III. Yazdicerd, şeytanlaştırılmış bir figür olarak öne çıkarılmamıştır. Bunun aksine bazı pasajlarda kendi ülkesini müdafaa eden ve direnen bir imparator olarak tasvir edilmiştir.

Ele alınan çalışmanın, farklı alanlarda çalışma yürüten araştırmacılar için de yol gösterici olacağı öngörülmektedir. Özellikle dönemi anlatan kronikler ile İslâm tarihi kaynaklarının karşılaştırılmalı olarak incelenmesi noktasında katkı sunulması hedeflenmektedir. Ayrıca III. Yazdicerd'in aile fertlerine dair yapılacak çalışmalara destek sunması da umulmaktadır. Bunlarla birlikte III. Yazdicerd'in yaşadığı şehirler ve bu şehirlerde yürütülecek arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmalardan elde edilecek konuyla ilgili taşınır ve taşınmaz eserlerin İslâm tarihi kaynakları ile karşılaştırılması noktasında da araştırmacılara katkı sunacaktır.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan ederim.
- 2. Çıkar Çatışması:** Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.
- 3. Etik Beyan:** Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan ederim. Bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Abbâs, Ahmedî. *Yezdigerd-i Âhirîn Pâdeşâh-i Negûnbaht-i Sâsânî Ez Şâhnâme-i Firdevsî*. b.y.: y.y, 1393.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-esrâf*. thk. Riyâd Ziriklî, Süheyl Zekkâr. 13 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1996/1417.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Fütûhu'l-Büldân*. Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Beyzâî, Behrâm. *Merg-i Yezdigerd*. Tahran: Ruşengerân ve Mutâlaât-ı Zenân, 1401.
- Câhîz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhîz el-Kinânî. *el-Bursân, ve'l-urcân, ve'l-umyân ve'l-hûlân*. Beyrût: Dârü'l-Cil, 1410.
- Christensen, Arthur. *Îrân der Zamân-ı Sâsânîyân*. trc. Reşîd Yâsemî. Tahran: Donyây-ı Ketab, 1368.
- Dâhîm, Berhâm. *Sergožešte-i Yezdigerd-i Sevvom*. İran: Rastî Nû, 1384.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend. *el-Ahbârü't-tvâl*. thk. Abdunnaim Âmir. Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabîyye, 1960.
- Esko Naskali. "Sâsânîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/174-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziyâ Ömerî. Dîmaşk, Beyrût: Dârü'l-Kalem, Müessesetü'r-Risâle, 1397.
- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el- Kûfî İbn A'sem el-Kûfî. *el-Futûh*. Beyrût: Dârü'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1986/1406.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Maârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1992.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Uyûnü'l-Ahbâr*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Cilt 8. Beyrût: Daru'l-Kitabü'l-İlmiyye, 1990/1410.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ömer Abdusselam Tedmurî. 10 Cilt. Beyrût: Darü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1417/1997.
- İbrahim, Müderrisî. *Îrân der Zemân-i Sâsânîyân (Arus-i Medâin, Sergožešte-i Yezdigerd-i Sevvâm Âherîn Pâdişâh-i İmparâturî-yi Sâsânîyân)*. İran: Debîr, t.y.
- İsfahânî, Ebû Abdillâh (Ebû Abdirrahmân, Ebû'l-Hasen) Hamza b. el-Hasen el-İsfahânî. *Târîhu sinî mülûki'l-arz ve'l-enbiyâ'*. Beyrût: Dâr ü Mektebetü Hayât, 1961.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî. *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. thk. Esad, Dâğır. 4 Cilt. Kum, Dârü'l-Hicre, 1409.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî. *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*. Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1981.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Kâmil fi lugatü'l-edeb*. thk. Muhammed Ebû Fâdl İbrahim. 4 Cilt. Kâhire: Dârü'l Fikrî'l-Arabî, 1997.
- Nefîsî, Saîd. Saîd Nefîsî, *Yezdigerd-i Sevvom: Serencâm-ı Yezdigerd- Zenân ve Ferzendân-ı Yezdigerd* İran: Mihr, 1312.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre. "İlk İslâm Fetihleri ve Sâsânî Devleti'nin Çöküşü". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/9 (Summer 2015), 389-428.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fâdl İbrâhim. 11.Cilt. Beyrût: Dâru Süveydan, t.y.
- Turun, Veysi. *Farsça Eserlere Göre İran'ın Fethi ve Hz. Ömer*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târîhü'l-Ya'kûbî*. Beyrût: Dâru Sadr, t.y.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sadr, 1995.

Yarshater, Ehsan (ed.), *The Cambridge History of Iran: The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Zâgros, Zend. "Çegûneyî be Şâhî Residen Yazdigerd-i Sevvom (Erzyâbi-i Menâb'-i Târihî ba Tâkîd-i ber Şâhnâme)". *Iran, Mecelle-i Târih-i İslâm ve İrân* 3/45 (1399), 87-106.